

RUSIJOS FEDERACIJOS KALININGRADO SRITIES SOCIALINĖS EKONOMINĖS RAIDOS XXI AMŽIUJE BRUOŽAI

JULIUS ŽUKAS¹

Klaipėdos universitetas (Lietuva)

ANOTACIJA

Straipsnis skirtas specifinio Rusijos regiono – Kaliningrado srities – socialinio ekonominio vystymosi posovietiniu laikotarpiu analizei. Didelis dėmesys skiriamas srities statusui, kaip pagrindiniam šio regiono plėtros determinantui, problema nagrinėjama aptariant centrinio ir vietinio lygmens statuso transformacijos koncepcijas. Pateikiamos esminės pagrindinių programinių dokumentų, nustatančių prioritetingas Kaliningrado srities socialinės ekonominės raidos XXI a. kryptis, charakteristikos. Vertinant regiono raidą atkreipiamas dėmesys į sisteminius planavimo trūkumus, įvertinamas pakitusios geopolitinės situacijos ir pasaulinių naftos kainų kritimo poveikis kaliningradiečių gyvenimo lygiui. Galimas strateginis regiono raidos proveržis siejamas su srities statuso problemos sprendimu.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: *Kaliningrado sritis, regiono statusas, socialinis ekonominis vystymasis.*

JEL KLASIFIKACIJA: O2, R5.

Įvadas

Po Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungai atitekusi Rytų Prūsijos teritorijos dalis su Karaliaučiumi tapo Kaliningrado sritimi – labiausiai į Vakarų nutolusiu Rusijos Federacijos (toliau – RF) regionu, sovietmečiu paverstu sovietinės imperijos kariniu forpostu. Po Sovietų Sąjungos žlugimo sritis virto izoliuotu eksklavu, kurį nuo 2004 m. supa Europos Sąjungai (toliau – ES) priklausančios valstybės. Tada Lietuvos ir kitų užsienio šalių ekspertai daug dėmesio skyrė šiam regionui, bandyta įvertinti ir prognozuoti Kaliningrado srities raidos perspektyvas. Pačioje XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje atrodė, kad šis regionas, siekiant Rusijos ir ES suartėjimo, suvaidins ypatingą vaidmenį, kalbėta apie spartų srities ekonomikos vystymąsi. Paašikėjus, kad Maskva nesirengia bendradarbiauti su ES ir nesuinteresuota regiono integracija į europinę aplinką, susidomėjimas Kaliningrado srities problematika atslūgo. Vis dėlto šio regiono socialinės, ekonominės ir politinės raidos klausimų analizė tebėra aktuali Lietuvos tyrinėtojams, ypač pasikeitusios geopolitinės situacijos kontekste. Visapusiška kaimyniniame regione vykstančių procesų analizė, tikslus problemų identifikavimas leidžia geriau įvertinti ekonominių, kultūrinių ir politinių ryšių su juo būklę bei perspektyvas.

Šio straipsnio tikslas – Kaliningrado srities socialinio ir ekonominio vystymosi bei jo problemų apžvalga ir analizė.

¹ Julius Žukas – daktaras (humanitariniai mokslai), Klaipėdos universiteto Politikos mokslų katedros lektorius. Moksliniai interesai: Klaipėdos regiono ekonominė istorija, Europos integracija
El. paštas: julius.zukas@gmail.com
Tel. 861 699 700

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti Kaliningrado srities statuso problemą ir jos įtaką regiono raidai.
2. Išanalizuoti Kaliningrado srities socialinio ekonominio vystymo XXI a. prioritetus ir uždavinius
3. Apžvelgti ir išanalizuoti esminius Kaliningrado srities raidos XXI a. rodiklius.

Tyrimo metodai: apšomasis, analizės, statistinis ir lyginamasis.

1. Regiono statuso problema: scenarijai ir realijos

Kaliningrado sritis (toliau – KS) nėra tipiškas, eilinis Rusijos Federacijos regionas. Nuo kitų rusakalbių RF regionų ji skiriasi ne tik geografiniu izoliuotumu: nepaisant srities socialinio ekonominio atsilikimo ir jos militarizavimo sovietmečiu, specifinė eksklavo būseną išugdė ir specifinę vietos intelektualio, verslo ir netgi politinio elito laikyseną federalinio centro atžvilgiu. Iširus Sovietų Sąjungai, Kaliningrade prabilta apie būtinumą suteikti sričiai kitokią, ypatingą statusą: suteikti daugiau teisių, laisvės, savarankiškumo, tai būtina regiono modernizacijos sąlyga. Dėl to šiame straipsnyje KS statuso problemos raiška analizuojama aptariant federaliniame ir vietos lygmenyje iškeltas srities statuso transformacijos koncepcijas.

Reikėtų pritarti nuomonei, kad subyrėjus imperijai Maskva kurį laiką apskritai neturėjo aiškios regioninės politikos koncepcijos, todėl negalėjo aiškiau formuluoti KS tolesnės raidos perspektyvų. Pamažu išsikristalizavo dvi federalinio centro strategijos regiono atžvilgiu: 1) KS kaip karinis RF forpostas (ypatingas strateginis regionas); 2) KS kaip ekonominių reformų poligonas (bandymų aikštelė) (Sirutavičius, Stanytė-Toločkienė 2003: 176). Akivaizdu, kad Kremlius XX a. paskutinįjį dešimtmetį laikėsi tokios strateginės linijos: negailint pareiškimų apie galimą regiono savarankiškumą įtikinti KS elitą, kad federalinis centras turi srities raidos viziją ir planą bei kontroliuoja visus procesus. Vaizdžiai tariant, to laikotarpio Maskvos požiūris į KS ateitį priminė „vėzdo ir meduolio“ politiką (Motieka ir kt., 2006: 11). Savo ruožtu srities elitas turėjo savą regiono vystymosi viziją. 1991 m. įkūrus laisvąją ekonominę zoną (LEZ) „Jantar“, atsirado KS, kaip „ketvirtosios (rusų) Baltijos respublikos“, idėja. Pirmasis srities gubernatorius Jurijus Matočkinas ir jo aplinkos žmonės 1992 m. įkūrė Baltijos respublikos partiją (rus. *Балтийская республиканская партия*), kurios programoje buvo tokios nuostatos kaip regiono konstitucinio teisinio statuso įforminimas, sutarties dėl bendradarbiavimo su Europos Sąjunga sudarymas (Про Балтийскую республиканскую партию, 2014: 1). Nei ši partija, nei pati regiono pavertimo Baltijos respublika idėja netapo populiarūs tarp srities gyventojų. Maždaug tuo pačiu metu Kaliningrado politikai parengė ir pateikė Maskvai svarstyti įstatymo projektą „Dėl Kaliningrado srities statuso“, kuris numatė regionui didesnę autonomiją, o gubernatorius J. Matočkinas prabilo apie galimybę paversti KS Baltijos Honkongu (Lopata, 2006: 63). Tačiau jau pirmoje XX a. paskutiniojo dešimtmečio pusėje federalinis centras sugriežtino KS kontrolę: 1993 m. viduryje smarkiai apribotas LEZ režimas. Maskva teigė, esą LEZ ne tik nesustabdė regiono ekonomikos smukimo, bet ir paskatino šešėlinės ekonomikos, korupcijos bei kitų neigiamų reiškinių plitimą. 1994 m. kovą KS paskelbta specialiu gynybiniu rajonu, tais pačiais metais priimtas įstatymas „Dėl Rusijos federacijos suvereniteto stiprinimo Kaliningrado srities teritorijoje“: sugriežtintos muitinės procedūros, sustiprinta sienų kontrolė, anuluoti KS prekybiniai susitarimai su kitų šalių subjektais (Motieka ir kt., 2006: 13; Lopata, 2006: 63, 66). Kita vertus, antroje XX a. paskutiniojo dešimtmečio pusėje Kremlius ėmė demonstruoti pasiryžimą konkrečiai spręsti regiono raidos problemas. 1996 m. pradžioje priimtas federalinis įstatymas „Dėl ypatingos ekonominės zonos (YEZ) Kaliningrado srityje steigimo“, netrukus sudaryta „Rusijos Federacijos Kaliningrado srities ir Rusijos Federacijos sutartis“. 1997 m. federalinė vyriausybė ir regiono administracija pasirašė susitarimą dėl kompetencijų (funkcijų) pasidalijimo. Tuometinis KS gubernatorius Leonidas Gorbenka buvo įsitikinęs, kad Kaliningradas netrukus taps antruoju Gibraltarą, t. y. srities teritorija taps RF karinio forposto ir ekonominių reformų poligono hibridu (Motieka ir kt., 2006: 14).

Papildomą impulsą KS statuso kaitos ir modernizacijos vizijai suteikė aktyvus ES užsiangažavimas paversti šį regioną vaisingo bendradarbiavimo teritorija. 1997 m. sudarytoje RF ir ES partnerystės bei bendradarbiavimo sutartyje užfiksuota nuostata pasirašyti Maskvos ir Briuselio susitarimą dėl KS tapimo eksperimentiniu Rusijos regionu RF ir ES kooperacijos kontekste. Atrodė, kad Maskva pasirengusi suteikti KS

politinę autonomiją, vystyti srities institucinę teisinę bazę ir kt., kad KS pradės nuo RF karinio forposto gravituoti Rusiją su Vakarais sujungiančio tilto koncepcijos link. Eksperimentinio regiono idėja iš esmės atitiko srities interesus, KS politinis elitas ėmė raginti Maskvą ir Briuselį svarstyti RF susitarimą su ES dėl srities statuso (Motieka ir kt., 2006: 14–15; Lopata, 2006: 67).

1999 m. spalį Maskvoje paskelbta „Vidutinės trukmės Rusijos – ES santykių plėtojimo strategija (2000–2010 m.)“, kurioje pati Rusija įvardijo KS kaip eksperimentinį regioną santykiuose su ES ir siūlė sudaryti su ES specialią sutartį dėl KS. Nemažai ekspertų eksperimentinio regiono idėją įvertino kaip Maskvos pasiryžimą plėsti KS savarankiškumą ir net suteikti jai subjekto statusą. 2000 m. pabaigoje srities gubernatoriumi išrinktas aktyvus eksperimentinio regiono koncepcijos šalininkas admiralas Vladimiras Jegorovas, o 2001 m. liepą prezidentas Vladimiras Putinas pareiškė esą įsitikinęs, kad KS realiai gali tapti regionu, kuriame bus rengiamas Rusijos sąveikos su ES modelis (Timmermann, 2001: 10; Sirutavičius, Stanytė-Toločkienė, 2003: 177; Lopata, 2006: 69–71). Atrodė, kad Maskva atsisako KS, kaip karinio forposto, koncepcijos ir vyksta spartus srities demilitarizavimas, tačiau kartu juntama Maskvos baimė, kad didesnio savarankiškumo suteikimas taps Kaliningradui pirmu žingsniu į „autonominį, nepriklausomą nuo tolimos Maskvos plaukiojimą“ (Курашов, 2001: 1). 2001 m. pavasarį Rusija iš esmės atsisakė nagrinėti Europos Komisijos pasiūlymą konkrečiai įvertinti ES plėtros pasekmes Kaliningrado sričiai.

2002 m. pavasarį Rusijos užsienio reikalų ministras Igoris Ivanovas Baltijos valstybių tarybos IX sesijoje pareiškė, kad KS politinio elito bandymai parengti ir pasirašyti specialią Rusijos ir ES sutartį dėl srities netikslingi, šios idėjos Kremliaus darbotvarkėje nebėra. Lietuvai iškelus specialių magnetinių kortelių, kaip ilgalaikių vizų KS gyventojams pakaitalo, idėją, ją palankiai įvertino regiono politiniai sluoksniai, tačiau Maskvos reakcija buvo neigiama: esą negali būti jokių preferencijų KS gyventojams, nes sritis yra integrali Rusijos dalis ir jokie specialūs režimai jos atžvilgiu negali būti taikomi (Motieka ir kt., 2006: 16–17; Lopata, 2006: 71–73). Tada iš esmės tapo aišku, kad Maskva turi aiškią strategiją KS atžvilgiu: regionas privalo likti integralia, visiškai kontroliuojama Rusijos valstybės dalimi. Siekdama išlaikyti sritį ir panaudoti ją kaip eurointegracijos procesus veikiančią priemonę, Maskva rinkosi tik tuos būdus ir sprendimus, kurie užtikrino pasirinktos strategijos įgyvendinimą ir nesvarbu, jie atitinka ar prieštarauja gyvybiniam regiono interesams (Lopata, 2006: 74). Kita vertus, federalinis centras negalėjo visiškai ignoruoti srities poreikių ir kartu skatinti separatistines kaliningradiečių nuotaikas. Pažymėtina viena esminė detalė: tiek XXI a. pradžioje, tiek ir šiuo metu reikalavimus atsižvelgti į regiono specifiką ir poreikius kėlė ir tebekelia ne pavieniai intelektualai, žurnalistai, politinio gyvenimo autsaideriai, bet KS politinis ir verslo elitas.

XXI a. pradžioje srityje susiformavo du požiūriai į regiono ateitį: eksperimentinio regiono idėjos šalininkai siūlė orientuotis į ES ekonominę erdvę, parengti Rusijos ir ES Bendrąją strategiją ir veiksmų planą laipsniškam regiono transformavimui į eksportinės gamybos Europos rinkai zoną. Tokiam keliui ir vizijai nepritarė „bendradarbiavimo regiono“ koncepcijos šalininkai, parengę KS vystymosi strategiją laikotarpiu nuo 2001 m. gegužės iki 2003 m. kovo. Šiame darbe dalyvavo beveik visų srities politinio, ekonominio ir visuomeninio gyvenimo subjektų atstovai, parengta „Kaliningrado srities kaip bendradarbiavimo regiono socialinio ekonominio vystymosi strategija laikotarpiui iki 2010 metų“. Šiame dokumente bandyta suderinti federalinio centro ir regiono interesus, nustačius tokias KS strategines vystymosi kryptis: 1) paversti KS Rusijos ir jos regionų bendradarbiavimo su ES regionu, jų bendradarbiavimo su kitomis pasaulio šalimis regionu; 2) paversti KS teritorija, kurioje bus aprobeuojami Rusijos ir ES integracijos bei tarpusavio sąveikos mechanizmai; 3) užtikrinti karinius strateginius Rusijos interesus. „Strategijoje“ numatyta ir KS ateities vizija – stabiliai besivystantis Europos regionas, kontaktinis Rusijos ir ES regionas, bendradarbiavimo regionas bei Rusijos karinių strateginių interesų užtikrinimo regionas (Lopata, 2006: 75–76; Стратегия..., 2003: 3–4). Tuo tarpu Maskvoje pradėta rengti naują įstatymą dėl ypatingosios ekonominės zonos KS, siekta perimti į savo rankas YEZ administravimą ir atverti duris į KS stambiajam metropolijos kapitalui. Šiame kontekste iš Maskvos pasipylė kaltinimai, esą sritis vien tik „parazituoja“ ir siekia kuo ilgiau gyventi „šiltnamio“ (įvairių lengvatų) sąlygomis. Visa tai suvienijo KS elitą: 2004 m. abiejų koncepcijų šalininkai palaikė srities Dūmos iniciatyvą sukurti darbo grupę federaliniam įstatymui „Dėl Rusijos Federacijos užsienio teritorijos“ parengti. Įstatymas turėjo užtikrinti sričiai užsienio teritorijos statusą ir garantuoti YEZ kontrolę. Maskva atmetė šį

projektą ir parengė tokį YEZ įstatymo projektą, kuris stiprino srities federalinę kontrolę ir teikė preferencijas stambiajam kapitalui iš metropolijos.

Tam tikras etapas KS „statuso byloje“ prasidėjo 2005 m. rugsėjį, kai srities gubernatoriumi tapo Grigorijus Boosas. Tai buvo Maskvos žmogus, kurio paskyrimas į Kaliningradą reiškė federalinio centro įtakos ir kontrolės sričiai stiprinimą. Nuo šio momento Kremlius ES plėtrą ėmė traktuoti kaip išorinį įvykį, kurio neigiamas pasekmes sričiai privalėjo niveluoti Briuselis. Iš pradžių naujasis gubernatorius savo paskirtį traktavo kaip vektoriaus „Kaliningrado sritis – Rusijos langas į Europą“ tiesimą: esą esklavas turi tapti rusiškojo verslo ekspansijos į Vakarų ir pasaulines rinkas placdarmu. Sritį G. Boosas laikė Rusijos bandymų poligonu santykiuose su ES ir 2006 m. vasarį netgi pareiškė, esą regione bus aprobuotas bandomasis visos Rusijos Federacijos stojimo į ES projektas (Motieka ir kt., 2006: 21–24). Apskritai G. Booso kadencija Kaliningrade buvo savotiškas „mega projektų“ laikotarpis, gubernatorius lengva ranka brėžė didingos KS plėtros gaires. Jo iniciatyva Maskva įtraukė KS į sąrašą RF teritorijų, kuriose turėjo būti kuriamos ir vystomos azartinių lošimų bei turizmo ir rekreacijos zonos. Labiausiai pribloškiantis G. Booso užmojis buvo ketinimas per keletą metų padvigubinti KS gyventojų skaičių (Žukas, 2011: 69). Naujasis 2006 m. priimtas YEZ įstatymas ir bendras Rusijos ekonomikos pakilimas davė apčiuopiamų rezultatų, paspartėjo KS ekonominis vystymasis. 2007 m. apsilankę Kaliningrade ir pabendraavę su G. Boosu „The Times“ žurnalistai susidarė įspūdį, kad prasidėjo srities klestėjimo laikotarpis ir tikėtina, kad Kaliningradas taps Rusijos Honkongu (Калининград будет..., 2007: 1–2). Tikrovė buvo kiek kitokia: Maskva neketino suteikti sričiai jokio specialaus statuso, nebeliko šiuo klausimu iliuzijų ir Briuselyje, Kaliningradas išnyko kaip specialus ES santykių su Rusija darbotvarkės punktas. Nepaisant išryškėjusio neigiamo Maskvos požiūrio į bet kokius siūlymus didinti KS savarankiškumą, regiono politinis elitas neatsisakė idėjos apie ypatingą srities statusą nei paskutiniaisiais G. Booso valdymo metais, nei 2010 m. gubernatoriumi tapusio vietos politiko Nikolajaus Cukanovo kadencijų laikotarpiu. Šiuo klausimu sutarė ir tebesutaria beveik visos KS politinės partijos bei visuomeniniai judėjimai, pastaraisiais metais kaliningradiečiai nuosekliai propaguoja naujo federalinio įstatymo idėją. Vieni pirmųjų 2009 m. pradžioje apie tai ėmė kalbėti Kaliningrado komunistai: Rusijos komunistų partijos atstovas, srities Dūmos vicepirmininkas Jurijus Semionovas pasiūlė priimti federalinį įstatymą „Apie ypatingą Kaliningrado srities statusą“ (KS gubernatoriaus įgaliojimai turi prilygti RF vicepremjero rangui, srities gyventojams turi būti išmokami priedai kaip šiaurinių RF regionų gyventojams, iš federalinio biudžeto turi būti skiriamos milijardinės dotacijos KS „atotrūkiui“ nuo metropolijos kompensuoti ir t. t.). Kai 2009 m. vasarą srityje lankėsi RF Tarybos pirmininkas Sergejus Mironovas, apie ypatingą srities statusą garbingam svečiui priminė buvęs vicegubernatorius, KS Visuomeninių rūmų pirmininkas Garijus Čmychovas. Jo nuomone, KS yra labiausiai nuo užsienio valstybių ir ES veiksmų priklausantis RF regionas, skaudžiausiai kenčiantis nuo kiekvieno su regionu nesuderinto federalinio centro sprendimo. G. Čmychovas pasiūlė priimti federalinį įstatymą „Apie Kaliningrado sritį“. 2009 m. gruodį prabilo ir buvęs srities gubernatorius Leonidas Gorbenka, kurio nuomone, KS būtina suteikti ypatingą konstitucinį statusą ir pavadinti ją „Federaline Pabaltijo sritimi“ (Смирнов, 2009: 1–3). 2011 m. pradžioje KS gubernatorius N. Cukanovas pasiūlė RF prezidentui Dmitrijui Medvedevui paversti regioną atskira federaline apygarda, o gegužę surengtame forume „Kaliningrado srities vystymosi perspektyvos“ daugumos politinių jėgų atstovai pritarė minčiai apie federalinio įstatymo būtinumą. D. Medvedevo vizito į Kaliningradą proga 2011 m. rugpjūtį buvo parengtas įstatymo projektas: sritis turėtų virsti atskira federaline apygarda arba federaline teritorija, jos gubernatorius taptų RF prezidento administracijos vadovo pavaduotoju ir specialiu prezidento atstovu deryboms su ES (Пилотный регион..., 2015: 1; Далеко ли..., 2011: 1–2).

2012 m. rugpjūčio 2 d. KS vyriausybė patvirtino ilgalaikę srities vystymosi strategiją, kurioje detalčiai aptarta tokio įstatymo paskirtis ir turinys. Pagrindinis dėmesys skirtas ūkinei veiklai regione reglamentuoti, pabrėžiant, kad toks federalinis įstatymas bus efektyvus tik tokiu atveju, jeigu galios ilgą laiką ir jeigu jame bus užfiksuotas būtinumas derinti su KS vyriausybe visus federalinio lygmens teisės aktus, galinčius turėti įtakos srities ekonominės veiklos sąlygoms (Стратегия..., 2012: 276–278). 2012 m. rudenį pasirodė KS Konstitucinio (statutinio) Teismo ir srities vyriausybės atstovų parengtas tokio įstatymo projektas, kuris praktiškai regiono ateitį siejo ne su Rusija, bet su kaimyninėmis valstybėmis ir ES, pvz., Rusijos vyriausy-

bė turėtų suteikti KS vadovybei teisę savarankiškai sudaryti sutartis ir susitarimus su užsienio federacinių valstybių subjektais, turi būti sukurta vieninga laisvosios prekybos zona, apimanti KS teritoriją bei Lenkijos pasienio vaivadijas, pasiektas specialus RF vyriausybės ir Europos Komisijos susitarimas dėl laipsniško vizų režimo bei patikrų panaikinimo ES ir KS pasienyje ir kt. (Пилотный регион..., 2015: 1). Tokią nuoseklią KS elito laikyseną srities statuso klausimu lėmė ne tik natūralus regiono išskirtinumo suvokimas, bet ir „2016 metų problemos“ artėjimas. 2016 m. balandį turi baigtis YEZ lengvatų galiojimo laikas, todėl pastaruosius keletą metų Kaliningrade stiprėjo nuogastavimai, kad preferencijų panaikinimas sužlugdys visą KS ekonomiką. Kaip vienas iš problemos sprendimo variantų 2015 m. pradžioje iškelta idėja paversti sritį AVT – aplenkiančio vystymosi teritorija (rus. *территория опережающего развития* – TOR). RF Ekonomikos ministerija pasiūlė nuo 2016 m. balandžio 1 d. suteikti regionui šį statusą. Nors konkrečios tokio darinio raiškos parametrų (nei teisės aktų, nei veikimo mechanizmų) srityje iki šiol nėra, pasigirdo spėliojimų ir nuomonių, kad AVT statusas galėtų ne tik kompensuoti YEZ praradimo pasekmes, bet ir paspartinti regiono ekonomikos plėtrą. Praktiškai tai reikštų grįžimą prie eksperimentinio regiono koncepcijos: esą jei AVT bus liberalizuotos sąlygos užsienio investicijoms, sritis galėtų tapti naujų ekonominių santykių „apšlifavimo“ vieta, o perspektyvoje – „visos Rusijos ekonomikos varikliu“ (Западов 2015: 1–2). Tačiau tiek ekspertai, tiek KS verslo sluoksniai skeptiškai vertina AVT idėją, teigdami, kad geriausia išeitis būtų tobulinti esamą YEZ režimą, o ne rinktis naują neišbandytą modelį.

2. Kaliningrado srities socialinio ekonominio vystymosi programos ir strategijos

2001 m. gruodį patvirtinta federalinė tikslinė KS vystymosi programa laikotarpiui iki 2010 m., kurios pagrindinis tikslas – sukurti sąlygas stabiliam socialiniam ekonominiam srities vystymuisi, pasiekiant kaimyninių šalių išsivystymo lygį bei sukuriant regione Rusijos ir ES suartėjimui palankų investicinį klimatą. Pagrindiniai programos uždaviniai suskirstyti į 3 kategorijas: Rusijos geostrateginių interesų Baltijos regione užtikrinimas (Kaliningrado, kaip stambaus Rusijos transporto mazgo vystymas, stabilaus energijos tiekimo sričiai užtikrinimas, ekologijos ir aplinkosaugos problemų sprendimas), federalinės reikšmės uždaviniai (regiono ekonominės struktūros transformacija į eksportinę gamybą, YEZ mechanizmo tobulinimas, telekomunikacijų infrastruktūros, turizmo ir rekreacijos komplekso vystymas), regioninės reikšmės uždaviniai, kuriems įgyvendinti būtina federalinės valdžios parama (kompleksinis žemės ūkio, žuvies pramonės ir socialinio sektoriaus šakų vystymas) (Федеральная целевая..., 2010: 2–3). Programoje regiono ekonominio vystymosi strategijos pagrindu pasirinkta YEZ funkcionavimo tobulinimo koncepcija, numatyta tobulinti įstatymą dėl YEZ garantuojant ilgalaikį stabilų zonos vystymąsi bei sukuriant lanksčią, operatyvų sprendimų priėmimą įgalinančią valdymo sistemą. Pažymėta, kad teigimai užsibrėžtų uždavinių įgyvendinimą paveiktų RF ir ES susitarimai dėl KS kaip bendradarbiavimo regiono vystymo: tai leistų realizuoti tarptautines YEZ režimo stabilumo garantijas, taikyti YEZ teritorijoje ES standartus bei įvesti specialų supaprastintą dokumentų įforminimo režimą Šengeno sutarties šalių piliečių apsilankymams KS ir atvirkščiai (Федеральная целевая..., 2010: 21–22). Programoje numatyta visas lėšas skirti prioritetinėms kryptims, kurios nustatytos siekiant kompensuoti regiono fizinį atotrūkį nuo pagrindinės RF teritorijos bei paversti KS eksportinės gamybos zona. Pagal pagrindinius programos uždavinius išskirti 9 prioritetai, tarp kurių – gintaro pramonė, žuvies pramonė ir agropramoninis kompleksas, kaip galintys užtikrinti KS konkurencingumą bei jos strateginių pranašumų realizavimą. Įgyvendinus programą, KS turėjo būti sukurtas palankus verslui ir investicijoms klimatas, vystoma į eksportą orientuota gamyba, srities gyventojų pragyvenimo lygis priartėti prie kaimyninių valstybių piliečių gyvenimo lygio, o bendras vidaus produktas (BVP) vienam gyventojui 2,4 karto viršyti 2001 m. rodiklį (Федеральная целевая..., 2010: 22–33). 2007 m. spalį ši programa pakoreguota, o 2008 m. gruodį RF vyriausybė patvirtino naują jos redakciją, kur nustatyti KS vystymosi 2009–2014 m. laikotarpiu parametrai. Lyginant su 2001 m. programa, kiek sumažėjo pagrindinių uždavinių apimtis, akcentuotas ekologinės situacijos gerinimas bei KS energetinio saugumo užtikrinimas, turizmo ir rekreacijos komplekso vystymas, socialinių paslaugų sektoriaus plėtra ir kt. 2008–2014 m. laikotarpiu numatyta įgyvendinti 71

investicinį projektą, bendra programos finansavimo apimtis siekė net 436,5 mlrd. rublių, iš kurių 13 proc. (56,8 mlrd.) turėjo sudaryti federalinio biudžeto lėšos, 2,85 proc. – KS lėšos (12,4 mlrd.), likusias lėšas planuota pritraukti iš nebiudžetinių šaltinių. Pabrėžta didžiulė apsirūpinimo energetiniais ištekliais svarba ūkinei veiklai bei energetiniam saugumui, pažymint, kad baziniu srities energijos šaltiniu gali tapti atominės elektrinės statyba. Konkretūs atominės elektrinės (AE) statybos terminai šioje programoje nenurodyti, 2010 m. turėjo būti pastatytas antrasis Kaliningrado TEC-2 energoblokas, 2011 m. – suskystintųjų dujų terminalas ir dujotiekis, 2012 m. – požeminė dujų saugykla. Įgyvendinus programą, turėjo gerokai išaugti srities gyventojų pragyvenimo lygis, o vidutinė gyvenimo trukmė padidėti nuo 61,5 metų 2005 m. iki 73 metų 2014 metais (Федеральная целевая..., 2014: 5–6, 17–20, 25, 62–63, 110). Dar viena šios programos redakcija parengta 2014 m., ji laikotarpiui iki 2020 metų taip pat numatė įspūdingus uždavinius ir būsimus rezultatus: bus kuriama bazinė KS infrastruktūra, vystomi konkurencingi ekonomikos sektoriai, keliamas gyventojų gyvenimo lygis ir kokybė, vystomas turizmas, didinamas gyventojų mobilumas. Programą įgyvendinus, 2020 m. pabaigoje turės būti pasiektas subalansuotas, pasaulinėje rinkoje konkurencingų ekonomikos sektorių vystymu pagrįstas socialinis ekonominis KS vystymasis, sukurta multimodali transporto ir logistikos zona, iš pagrindų modernizuota srities socialinė infrastruktūra, sukurti nauji ekonominio vystymosi centrai ir pramoninės zonos, įveikta srities vystymosi teritorinė disproporcija, visiškai išnaudotas KS turistinis bei rekreacinis potencialas ir kt. (Государственная программа..., 2020: 2, 15).

Aptariamu laikotarpiu du programinius ilgalaikės regiono plėtros dokumentus parengė KS vyriausybė. 2006 m. paskelbta Kaliningrado srities socialinio ekonominio vystymosi 2007–2016 m. programa, kur identifikuotos pagrindinės regiono raidos problemos: ilgalaikių Rusijos ir ES santykių perspektyvų bei KS statuso šiuose santykiuose neapibrėžtumas, priklausomybė nuo importo, tiesioginių užsienio investicijų stoka, makroregioninės integracijos procesą stabdantys tarifų ir kiti instituciniai barjerai, regiono energetinės infrastruktūros bei transporto infrastruktūros ribotumas, demografinis disbalansas, KS vystymosi teritorinis netolygumas (vakarinė srities dalis labiau išsivysčiusi ir tankiau apgyvendinta nei rytinė) ir kt. Konstatuota, kad pagal BVP vienam gyventojui sritis pusantrą karto atsilieka nuo Baltijos valstybių ir Lenkijos, 6–7 kartus – nuo išsivysčiusių ES šalių. Kaip programos prioritetai išskirta efektyvi integracija į tarptautines gamybos, darbo ir kapitalo rinkas, globalios ekonominės sistemos iššūkius atitinkančių valdymo modelių parengimas, gamybinių procesų technologinė modernizacija, konkurencingos pramoninės politikos kūrimas, KS konkurencingumo makroregioninėje aplinkoje užtikrinimas. Suformuluoti trys programos tikslai: pasiekti europinius standartus atitinkantį gyvenimo lygį ir aplinkos kokybę, pasiekti efektyvų KS konkurencingumą Baltijos jūros makroregione, sukurti efektyvią regioninio vystymosi procesų valstybinio valdymo sistemą; 5 uždaviniai: 1) palankaus investicijoms ir verslui klimato sukūrimas; 2) patogaus socialinio klimato formavimas; 3) efektyvios pramoninės politikos įgyvendinimas; 4) transporto, energetikos ir ryšių infrastruktūros vystymas; 5) turizmo ir rekreacijos komplekso vystymas. Programoje akcentuota, kad pagrindinį vaidmenį užtikrinant KS konkurencingumą atliks investiciniai projektai – „lyderiai“, kurie įgalins iš naujo pozicionuoti sritį Baltijos šalių ir ES rinkose bei garantuos KS lyderystę pasirinktame makroregioninės specializacijos segmente. Programoje pateiktas konkretus tokių projektų – „flagmanų“ paketas: naftos perdirbimo, metalo konstrukcijų, cemento gamyklų statyba, rapso perdirbimo ir buitinės technikos gamybos kompleksų, žuvies perdirbimo įmonės statyba ir kt. Programa numatė ženklų Maskvos finansinės paramos regionui išaugimą, per 10 metų KS iš federalinio biudžeto turėjo gauti daugiau kaip 200 mlrd. rublių (Программа..., 2016: 4–5, 97–110, 132–134, 141; Lopata ir kt., 2007: 75). 2012 m. KS vyriausybė patvirtino ilgalaikę srities socialinio ekonominio vystymosi strategiją, kur numatyta, kad regionas turi tapti aiškiai apibrėžtu, vidiniame valstybės darbo pasidalijime specializuotu RF subjektu, kuris atliks nuolat veikiančios parodinės teritorijos, akumuluojančios ir platinančios Rusijoje įvairių sričių veiklos pasaulinę patirtį ir naujausius metodus, funkciją. Nustatyta, kad galimi trys srities vystymosi scenarijai: inercinis, aktyvusis ir projektinis ambicingasis. Pirmuoju atveju išliktų tos pačios KS ekonomikos vystymosi tendencijos: vyrautų importo operacijos, muitų lengvatų „išaugintos“ šakos (automobilių, buitinės technikos surinkimas, maisto pramonė, baldų pramonė ir kt.). Transporto ir energetikos infrastruktūros tobulės lėtai, dėl to nebus didelių projektų Europos ar Rusijos rinkose. Bendrai KS ekonomikos vystymasis ir toliau atsiliks nuo Rusijos vidurkio ir nuo kaimyninių

šalių ekonomikų. „Aktyvusis scenarijus“ numatė aktyvius KS vadovybės veiksmus spartinant pramoninės gamybos tempus (numatyta, kad nuo 2014 m. KS municipaliniuose dariniuose pradės veikti pramoninės zonos), gerokai išaugs turizmo sektorius, bus realizuoti stambūs investiciniai projektai (tarp jų užbaigta Baltijos AE statyba) bei įgyvendinta KS ekonomikos šakų struktūrinė modernizacija. KS vadovybė stengsis sudaryti kuo palankesnes sąlygas verslui ir investicijoms: mažins biurokratizmą ir korupciją, plėtos socialinį dialogą su verslo sluoksniais ir t. t. Galiausiai „projektiniame ambicingajame“ scenarijuje numatyti ne tik aktyvūs KS vadovybės veiksmai, bet ir finansinė federalinio centro parama bei atitinkamai nauja įstatyminė bazė, pagrįsta naujo Kaliningrado srities įstatymo parengimu. Pastarasis scenarijus reikštų kardinalų KS ekonominio vystymosi modelio pakeitimą: atsisakius preferencijų ir kompensacijų (t. y. YEZ režimo), baziniais prioritetais turėtų tapti vidaus rinkos vystymas ir plėtra, objektyvių konkurencinių pranašumų (gintaro atsargos, geografinė padėtis ir klimatas) išnaudojimas, išitraukimas į tarptautinį darbo pasidalijimą. Esant tokiai strategijai, prioritetinėmis KS vystymosi kryptimis taptų turizmas (gydymo ir sveikatingumo paslaugų sektorius, ekologinės žemės ūkio gamybos vystymas ir kt.), gintaro ir juvelyrinių dirbinių klasteris, informacinių technologijų sektorius (aukštos kvalifikacijos specialistų pritraukimas, visapusiškai vystant federalinį Baltijos I. Kanto universitetą, įkuriant srityje tarptautinį lavinimo centrą), tolesnis tradicinių regiono pramonės šakų (visų pirma automobilių gamybos ir laivų statybos) vystymas. Siekiant įgyvendinti šį scenarijų, reikia kurti bazinius (rus. *якорные*) projektus prioritetiniuose sektoriuose, juos įgyvendinti ir aplink juos formuoti teritorinius klasterius. Strategijoje pabrėžta, kad KS vadovybė stengsis įgyvendinti būtent šį scenarijų (Стратегия...: 145–149).

3. Regiono raidos rodikliai

Pastarųjų keliolikos metų KS socialinio ekonominio vystymosi tendencijas visų pirma atskleidžia statistiniai duomenys. Jų verifikavimas ir palyginimas su programinių plėtros dokumentų nuostatomis leidžia gana tiksliai įvertinti realią regiono raidos būklę.

1 lentelė. Kaliningrado srities ekonominės raidos rodikliai

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
BVP, mlrd. rublių	41,2	51,1		81,8	103,1	143,9	179,3	169,5	195,7	241,0	246,6
Pramonės augimo tempai, proc.	110,2	104,7	126,6	118,9	167,0	114,4	101,8	95,3	117,0	118,0	101,7
Užsienio investicijos, mln. dolerių	56,2	55,9	61,9	75,3	80,8	298,8	375,9	112,2	206,5	310,3	344,4
Importas, mlrd. dolerių	1,66	2,20	3,20	4,19	5,52	8,22	9,88	5,43	8,18	10,62	12,40
Eksportas, mln. dolerių	550	660	1260	2000	2690	5270	1320	820	850	1550	2150

Šaltinis: Lopata ir kt., 2007: 67; Зверев, 2009: 70–71; Стратегия социально-экономического развития

Калининградской области на долгосрочную перспективу: 6–7, 112, 150; Калининградская область в цифрах, 2014: 14, 18.

Statistiniai duomenys liudija gana įspūdingus srities ekonomikos vystymosi 2002–2008 m. laikotarpiu tempus. Pasaulinei 2008–2009 m. krizei veikiant padėtis 2009 metais pablogėjo, tačiau nuo 2010 m. formaliai vėl prasidėjo pakilimas. Visa tai paskatino svarstymus apie unikalias regiono vystymosi perspektyvas, kai kurie užsienio ekspertai netgi prabilo apie KS „ekonominį bumą“ (Bülow 2011: 128–141). Visgi tai buvo pernelyg optimistinis ir paviršutiniškas požiūris. Iš esmės programa reiškė kardinalų visos regiono ekonominės sistemos pakeitimą, nes išklė strateginį uždavinį įvairių lengvatų ir preferencijų pagrindu sukurtą ekonomikos modelį pakeisti konkurencinga, į eksportą orientuota ekonomika. Užsibrėžta beveik nuo nulio kurti KS eksporto sektorių, tai kėlė esminį klausimą dėl tokios drastiškos regiono ekonomikos transformacijos galimybių ir perspektyvų (Lopata ir kt., 2007: 70). Apskritai visi aptarti KS raidos programiniai dokumentai savo stilistika primena sovietmečio penkmečio planus: iš pirmo žvilgsnio viskas logiškai, tiksliai identifikuota, tačiau greta formuluojami ir keliami iš esmės sunkiai realizuojami tikslai ir uždaviniai, neretai „prasimu-

ša“ komandinis direktyvinis stilius, pvz., 2012 m. parengtoje strategijoje numatytose srities agropramoninio komplekso raidos kryptyse yra net 22 punktai: „vystyti“, „plėsti“, „didinti“, „modernizuoti“, „sukurti“ ir pan. (Стратегия..., 2012: 215–216). Neginčytinas šių dokumentų privalumas yra objektyvus regiono ir paskirų jo ekonomikos šakų problemų bei kliūčių identifikavimas. Visų pirma čia paminėtinos specifinės regiono – eksklavo – problemos: žaliavų ir energetinių išteklių tiekimo, transporto ir susisiekimo, vizų, kvalifikuotos darbo jėgos trūkumo, taip pat sudėtinga ekologinė situacija, menkos užsienio investicijų apimtys, silpnas socialinių paslaugų sektorius, netolygus KS vakarinės ir rytinės dalių socialinio ekonominio išsivystymo lygis (*depresyvūs rajonai* – tai oficialiuose dokumentuose vartojamas terminas) ir kt. Paradoksalu, tačiau greta tuose pačiuose dokumentuose neretai neatsižvelgiama į realias problemas bei kliūtis ir formuluojami neadekvatūs raidos scenarijai. Pvz., vertindami regiono raidos 2007–2016 m. laikotarpį programą ekspertai pastebėjo, kad joje kaip pagrindinis KS socialinio ekonominio proveržio „variklis“ numatyta stambiosios pramonės plėtra, vadinasi, praktiškai užsibrėžta gerinti regiono būklę gilinant jau esamas kvalifikuotos darbo jėgos trūkumo bei priklausomybės nuo federalinio centro nustatomų energetinių išteklių ir transporto tarifų problemas (Lopata ir kt., 2007: 82). Tiesa, tada tikėtasi labai greitai kardinaliai pakeisti demografinę situaciją. „Valdomos demokratijos“ sąlygomis nemažos įtakos konkrečiam planų ir projektų turiniui turi autoritetinga vadovo nuomonė. Kaliningrado srityje tas ypač buvo akivaizdu gubernatoriaus G. Booso kadencijos metais. G. Boosas entuziastingai parėmė 2006 m. birželį paskelbtą „Valstybinę programą užsienyje gyvenančių tėvynainių savanoriškam persikėlimui į Rusijos Federaciją remti“ ir pasiryžo per 5 metus padvigubinti KS gyventojų skaičių iki 2 mln. žmonių, šią iniciatyvą pagyrė Kremlius (Lopata 2006: 139, 143). Parengtoje srities programoje skaičiai buvo daug kuklesni, bet vis tiek įspūdingi: užsimota 2007–2012 m. laikotarpiu priimti 300 tūkst. į KS persikėlusiu asmenų (Программа содействия..., 2007–2012: 2, 7, 9).

2 lentelė. Kaliningrado srities gyventojų skaičiaus dinamika

	2000	2002	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gyventojų sk., tūkst.	958,7	955,4	949,6	942,2	938,6	937,4	937,4	938,6	941,5	946,9	954,8	963,1

Šaltinis: Программа содействия добровольному переселению в Калининградскую область соотечественников, проживающих за рубежом, на 2007–2012 годы: 18; Стратегия социально-экономического развития Калининградской области на долгосрочную перспективу: 11; Калининградская область в цифрах, 2014: 13.

Tikrovėje iki 2013 m. į sritį persikėlė gyventi 17 463 tėvynainiai, 2015 m. sausio 1 d. KS buvo 968 256 gyventojai (Численность населения..., 2015: 1). Kadangi 2012 m. parengtoje strategijoje ir ją detalizuojančiose valstybinėse paskirų sektorių bei šakų vystymo programose (šiuo metu srityje veikia 18 valstybinių socialinio ekonominio vystymosi programų) numatyta statyti daug įvairių objektų, toliau išlieka aktuali kvalifikuotos darbo jėgos problema. Kasdienius srities verslo ir bendros infrastruktūros poreikius tenkina atvykėliai iš užsienio, dominuoja Vidurinės Azijos šalių gyventojai (2012 m. darbo jėgos iš užsienio kvota buvo 10 827 asmenys). Jų kvalifikacija neaukšta ir nepadedą spręsti regiono vystymosi problemų. 2013 m. pabaigoje, dar prieš 2014 m. prasidėjusią geopolitinę krizės ir sankcijų epochą, paaiškėjo, kad regione panaudojama tik 50 proc. KS programiniam vystymuisi skiriamų federalinio bei srities biudžetų lėšų, priežastis – projektuotojų ir kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas (Почтамцев..., 2013: 1). 2012 m. pradžioje paskelbti visų RF subjektų ekonominio ir socialinio vystymosi rodikliai atskleidė, kad KS atsidūrė tarp atsiliekančiųjų regionų, vietoj augimo užfiksuoti sulėtėję vystymosi tempai ir atsilikimas nuo RF vidurkio. Sritis tapo vienu iš daugiausiai prasiskolinusių RF regionų, 2013 m. kovą jos skola viršijo 70 proc. metinių pajamų (Кралов, 2012: 1). Galima teigti, kad akivaizdus strateginio proveržio KS raidoje deficitas visų pirma yra federalinio centro politikos regiono atžvilgiu pasekmė. Kaliningrado sritis ir toliau lieka geopolitiniu įkaitu Maskvos pasaulinės politikos strateginėse schemose, kuriuo manipuluojama neatsižvelgiant į realius regiono poreikius. Geriausias to pavyzdys yra Baltijos AE statybos istorija. Energijos išteklių patikimumo stoka buvo ir kol kas tebėra viena svarbiausių regiono vystymosi kliūčių. Formaliai žiūrint, dujomis kūrenama Kaliningrado TEC-2 (2005 m. spalį paleistas pirmasis, 2010 m. gruodį – antrasis energoblokas, bendras galingumas – 900 Mw) tenkina srities elektros energijos poreikius, tačiau ši jėgainė neturi jokio technologinio rezervo

avarijos ar ilgesnio dujų tiekimo nutrūkimo atvejais, būtini dar keli smulkesni bent 450 Mw bendro galingumo autonominiai elektros gamybos šaltiniai. 2008 m. Maskvoje parengta KS energetinės sistemos vystymo laikotarpiui iki 2012 metų schema, pagal kurią srityje turėjo būti pastatytos 5 šiluminės elektrinės. Situacija pakito 2009 m. rugšėjį, kai RF vyriausybė nutarė pastatyti KS teritorijoje 2300 Mw galingumo (du reaktoriai po 1150 Mw) Baltijos atominę elektrinę (toliau – BAE). 2010 m. prasidėjo statybos, 2016 m. turėjo pradėti veikti pirmasis, 2018 m. – antrasis reaktorius. Srities vyriausybė pritarė šiam projektui kaip visiško regiono energetinio saugumo garantijai, tai leis sumažinti priklausomybę nuo dujų tiekimo per svetimų valstybių teritorijas (dujos KS pasiekia magistraliniu dujotiekiu Minskas–Vilnius–Kaliningradas, jo projektinis našumas siekia 2,5 mlrd. m³ per metus), pagerins investicinį klimatą ir paskatins elektros energijai imlių į eksportą orientuotų gamybių plėtrą (Стратегия..., 2012: 44, 207–208). Visgi nemažai ekspertų jau tada BAE statybos sumanymą laikė ne ekonominiu, bet grynai politiniu projektu, kurio paskirtis buvo paskatinti Lietuvą atsiskaityti planų statyti Visagino atominę elektrinę. BAE pradėta statyti neturint projekto ir jokių ekonominių skaičiavimų, sutarčių dėl pagamintos elektros energijos realizavimo užsienyje, nenumačius normaliam BAE funkcionavimui būtinų manevrinių elektros gamybos jėgainių statybos, neatlikus BAE poveikio aplinkai įvertinimo bei nesuderinus su kaimyninėmis valstybėmis ir t. t. Paaiškėjus, kad Lietuvos Vyriausybė suabejojo Visagino AE projekto tikslingumu, 2013 m. birželį BAE statyba sustabdyta. Rusijos išdui visa tai iki šiol kainavo apie 50 mlrd. rublių, o sritis liko be nieko: pasiklojus BAE projekto sėkme, nepastatyta nė viena iš 5-ių 2008 m. schemoje numatytų elektrinių. Be to, KS energetinis kompleksas turi dar vieną labai rimtą trūkumą – pasenusią elektros tinklų sistemą, kuriai būdingas aukštas moralinio ir fizinio susidėvėjimo laipsnis. 2012 m. trečdalyje KS teritorijos funkcionavo dar iš prieškarinio (!) išlikę 60 Kw įtampos tinklai, o bendri elektros energijos nuostoliai srities tinkluose buvo patys didžiausi RF ir siekė net 22 proc. (virš 750 mln. Kw per metus) (Злобин, 2012: 1–4; Калининград АЕ..., 2013: 1; Калининград атоминис..., 2013: 1–2). Dėl elektros tinklų gedimo 2011 m. rugpjūtį be elektros kuriam laikui liko visas regionas, 2013 m. rugpjūtį – pusė srities teritorijos, pastaruoju atveju 12-ai KS vakarinės dalies savivaldybių elektra pradėta tiekti iš Lietuvos rezervinės linijos. Visa tai liudija, kad regione iki šiol neužtikrintas stabilus elektros energijos tiekimas ir nėra techninių galimybių prijungti prie elektros tinklų visų vartotojų. Tai mažina srities investicinį patrauklumą, tiesioginių investicijų į KS ekonomiką apimtys 2012 m. nesiekė nė 2 proc. nuo BVP. Šiuo metu viltys siejamos su dviem 2014 m. patvirtintais federalinio lygmens projektais, pagal kuriuos srityje per penketą metų turės būti pastatytos naujos elektrinės Sovetske, Guseve, Svetle ir Kaliningrade (trys kūrenamos dujomis, viena – anglimis) bei visiškai rekonstruoti regiono elektros tinklai (Злобин, 2012: 1; Лавров, 2014: 1; В Калининградской области..., 2015: 1).

Visose be išimties KS raidos programose ir strategijose viena iš prioritетinių regiono vystymosi kryptių nurodoma turizmo plėtra. Kai kuriuose šių dokumentų netgi planuojama paversti KS masinio turizmo regionu, esą turizmas turi tapti visos srities ekonomikos „lokomotyvu“. KS turizmo agentūros skaičiavimais, 2014 m. regioną turėjo aplankyti iki 1,5 mln. turistų, o 2012 m. strategijoje kalbama apie 5 mln. turistų srautą 2017 metais (Дмитриев 2012: 1; Стратегия..., 2012: 159, 221). Srities žiniasklaida gana skeptiškai vertino tokius planus primindama, kad dar gubernatoriaus G. Booso laikais būta panašių grandiozinių projektų. Išties G. Booso iniciatyva federalinis centras 2006 m. birželį leido įkurti RF priklausančioje Kuršių nerijos dalyje turizmo ir rekreacijos zoną (YEZ porūšis), kuri turėjo tapti stambiu tarptautinio turizmo centru, tačiau projektas žlugo. Tiesa, pastaraisiais metais ėmė gana ženkliai augti į KS atvykstančių turistų srautas: 2013 m. regione apsilankė 550 tūkst. turistų, o 2015 m. jų skaičius, preliminariais duomenimis, viršys 1 mln. (Доклад..., 2015: 27; Наше янтарное..., 2015: 1). Visgi tai nėra tvari, tikslingomis investicijomis ir infrastruktūros tobulinimu pagrįsta plėtra, bet proginė konjunktūra. Rusijos rublio vertės ir RF gyventojų pajamų lygio smukimas, abipusės ES ir RF sankcijos paskatino Rusijoje vidinį turizmą, bet gerokai sumažėjo užsienio turistų skaičius. Statistika fiksuoja iš pirmo žvilgsnio paradoksalius skaičius: nors turistų srautas beveik padvigubėjo, KS viešbučių ir restoranų verslo pelnas per devynis 2015 m. mėnesius buvo 3 kartus mažesnis nei analogišku 2014 m. laikotarpiu. Viena pagrindinių problemų – turizmo infrastruktūros menkumas, ypač pajūryje (Несвоевременное счастье..., 2015: 1). 2012 m. strategijoje teigiama, kad KS teritorijoje galima vystyti visas turizmo rūšis, taip pat ir ekologinį turizmą, nors toje pačioje strategijoje ir ankstesniuose

programiniuose dokumentuose nuolat kalbama apie sudėtingą ekologinę situaciją regione. Viena iš problemų – vandens užterštumas. Iki šiol neužbaigta dar 1976 m. pradėta Kaliningrado miesto valymo įrenginių statyba, nors 2001 m. Švedija ir Suomija skyrė tam dešimtis milijonų eurų. Visi Kaliningrado nešvarumai vis dar nevalyti keliauja į Aistmares, per metus tai siekia apie 73 mln. m³ (Стратегия..., 2012: 34, 155, 158; Забелкин, 2014: 1; 2015: 1).

Beveik visi pagrindiniai KS socialinės ekonominės raidos 2000–2014 m. rodikliai patvirtina teiginį, kad iki šiol nepavyko įgyvendinti strateginių regiono vystymosi uždavinių. Visa tai tapo akivaizdu dar ikikriziniu 2012–2013 m. laikotarpiu, o 2014–2015 m. padėtį regione gerokai pablogino dėl Rusijos agresijos Ukrainoje įvestos abipusės ES ir Rusijos sankcijos bei pasaulinių naftos kainų kritimas. Dėl specifinės eksklavo padėties ir priklausomybės nuo importo KS labiau nei kiti RF regionai nukentėjo nuo Rusijos konflikto su Vakarais. ES ir JAV įvedė iš esmės grynai politines, o Rusija – ekonomines sankcijas, kurios stipriai smogė srities verslui, visų pirma nukentėjo integruotis į tarptautinį darbo pasidalijimą sugebėjusios įmonės. Rusijos centrinio banko duomenimis, tiesioginės užsienio investicijos KS 2014 m. sumažėjo 41,4 proc., 11 proc. išaugo regiono skolos (Hier treffen..., 2015: 1; Георгий Дыханов..., 2015: 1). RF Statistikos departamento duomenimis, per pirmuosius dešimt 2014 m. mėnesių bendri KS verslo subjektų nuostoliai pirmą kartą viršijo bendrą pelną (minus 1 mlrd. rublių). Per šį laikotarpį labiausiai nukentėjo pačia efektyviausia turėjusi būti srities apdirbamoji pramonė, kurios nuostoliai 3 kartus viršijo pelną. Jau 2014 m. pabaigoje regiono verslui iškilo ne vystymosi, bet išgyvenimo uždavinys, KS per 2014 m. nesugebėjo panaudoti 8 mlrd. rublių iš 20 mlrd. federalinių subsidijų (Западов, 2015: 1; Калининградская область в 2014 году..., 2015: 1). 2015 m. balandį srities Ekonomikos ministerija pateikė patikslintus regiono socialinio ekonominio vystymosi 2015 m. prognozės parametrus. Remiantis baziniu prognozės variantu, srities BVP 2015 m. sumažės 4,3 proc. (2016 m. – 1,5 proc., o nuo 2017 m. prasidės augimas), o optimistiniu prognozės variantu – bus išlaikytas 2014 m. lygis (Лавров, 2015: 1). 2015 m. rudenį RF vyriausybė beveik trečdaliu apkarė valstybinės KS vystymo programos finansavimą, iš esmės pakeitė raidos prioritetus, sumažino rodiklius ir pablogino prognozes. Iš programos išbrauktas punktas apie turizmo ir rekreacijos komplekso statybą, įšaldyti kai kurie transporto infrastruktūros vystymo projektai, tačiau atgaivintas beveik dešimtmetį apmiręs azartinių lošimų zonos įkūrimo projektas (Сокращение программы..., 2015: 1). 2015 m. KS atliktas sociologinis tyrimas atskleidė, kaip srities verslininkai vertina ekonomikos būklę ir verslo perspektyvas. Daugiau kaip 57 proc. verslininkų prasidėjusius 2015 metus įvertino kaip prastesnius už 2014 m., kas antras respondentas pažymėjo turįs verslo problemų. Beveik pusė respondentų pabrėžė refinansavimo ir elektros energijos trūkumo problemas, be to, pažymėtas išaugęs įvairių patikrų skaičius bei kontroliuojančių žinybų korumpuotumas (Георгий Дыханов..., 2015: 1). 2015 m. pavasarį atlikta Rusijos regionų gyventojų sociologinė apklausa atskleidė, kad dauguma KS gyventojų mano gyvenantys blogiausiai Rusijoje. Srities gubernatorius N. Cukanovas nesutiko su tokia nuomone ir netgi pareiškė, kad KS gyvenimo lygiu jau pasivijo Lietuvą, o kitas gubernatorius iškels uždavinį pasivyti lenkus (Цуканов 2015: 1). Statistikos duomenimis, 2013 m. vidutinė gyvenimo trukmė Lietuvoje siekė 74,6 metų, Rusijoje – 66 metus, KS – 70, 1 metų, o vidutinis mėnesio atlyginimas 2015 m. pradžioje Lietuvoje buvo 554 eurai, Rusijoje – 416 eurų, KS – 340 eurų (Euras apnuogino..., 2015: 1; Средняя зарплата..., 2015: 1).

I š v a d o s

Programiniuose Kaliningrado srities vystymosi dokumentuose formuluotas siekis paversti ją moderniu ir tvirtas pozicijas tarptautiniame darbo pasidalijime turinčiu Baltijos makroregiono subjektu, kuris socialinio ekonominio išsivystymo parametrais atitiktų Europos Sąjungos standartus. Šis strateginis tikslas kol kas nepasiektas, pagrindinė priežastis glūdi srities statuso problemoje. Būdamas eksklavu, šis specifinis regionas privalo turėti kitokį nei kiti Rusijos Federacijos regionai statusą. Tik disponuodama galimybe savarankiškai spręsti savo raidos problemas sritis gali savo dabartinius trūkumus (atotrūkis nuo metropolijos teritorijos, žaliavų ir išteklių tiekimo, transporto problemos ir kt.) transformuoti į pranašumus ir realizuoti socialinės ekonominės raidos uždavinius. Siekdamas visiškai kontroliuoti sritį ir eliminuoti jos nutolimo nuo Rusijos

galimybės, federalinis centras iki šiol atmeta ir ignoruoja visas regionui naudingas jo statuso pakeitimo koncepcijas bei projektus. Kaliningrado sritis išlieka visų pirma Rusijos kariniu forpostu, o ne langu į Europą. Tokio scenarijaus sąlygomis regiono ekonomika negali tikėtis nei didesnių investicijų, nei inovacijų. Pastaruoju metu socialinę ekonominę padėtį Kaliningrado srityje pablogino dėl Rusijos agresijos Ukrainoje įvestos abipusės sankcijos bei Rusijos rublio vertės smukimo nulemtas ženklus gyventojų pajamų sumažėjimas.

Literatūra

- Bülow, Chr. (2011). Aufschwung im Gebiet Kaliningrad: Wirtschaftsboom durch gezielte Förderung aus Moskau. *Osteuropa – Wirtschaft* 56, Jhg. 3–4, S. 128–141.
- Euras apnuogino Lietuvą – vidutine alga lenkiame tik Vengriją, Bulgariją ir Rumuniją.* (2015). Prieiga internete: <http://www.15min.lt/verslas/naujiena/finansai/euras-apnuogino-lietuva-vidutine-alga-lenkiame-tik-vengrija-bulgarija-ir-rumunija-662-487836>.
- Hier treffen die Sanktionen die Russen mit Wucht. (2015). *Die Welt*, 1. Juli. Prieiga internete: www.welt.de/wirtschaft/article143375422/Hier-treffen-die-Sanktionen-die-Russen-mit-Wucht.html
- Kaliningrado AE: žlunga planai už dyką įrengtais tinklais prekiauti elektra.* (2013). Prieiga internete: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-06-10-kaliningrado-ae-zlunga-planai-uz-dyka-irengtais-tinklais-prekiauti-elektra/102479>
- Kaliningrado atominis projektas virsta betono pripilta duobe.* (2013). Prieiga internete: <http://www.veidas.lt/tag/Kaliningradas>
- Lopata, R. (2006). *Įkaito anatomija: Kaliningrado jubiliejaus byla*. Vilnius: Eugrimas.
- Lopata, R., Jonavičius, L., Sirutavičius, V., Zdanavičius, L. (2007). *Rusijos Federacijos Kaliningrado srities ilgalaikės raidos programos ir strategijos (2007–2016 m.) vertinimas*. Vilnius: VU leidykla.
- Motieka, E., Sirutavičius, V., Daniliauskas, J., Molis, A. (2006). *Politinių procesų ir struktūrų apžvalga Kaliningrado srityje*. Klaipėda: KU leidykla.
- Sirutavičius, V., Stanytė-Toločkienė, I. (2003). Rusijos Federacijos Kaliningrado srities strateginė reikšmė. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, T. 1, p. 171–200.
- Timmermann, H. (2001). *Kaliningrad: Eine Pilotregion für die Gestaltung der Partnerschaft EU-Rußland?* Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik.
- Vidutinė vyrų ir moterų gyvenimo trukmė pasaulyje.* Prieiga internete: www.de2.lt/naudinga-informacija/lenteles/1799-vidutine-vyru-ir-moteru-gyvenimo-trukme-pasaulyje
- Žukas, J. (2011). Rusijos Federacijos valstybinės repatriacijos skatinimo programos įgyvendinimas Kaliningrado srityje. *Tiltai*, Nr. 2, p. 65–78.
- В Калининградской области продолжается работа по обеспечению надежности энергосистемы.* Prieiga internete: <http://gov39.ru/news/101/93580>
- Георгий Дыханов: Движемся туда, куда надо.* (2015) Prieiga internete: http://www.kaliningradka.ru/site_pc/region/index.php
- Государственная программа Российской Федерации *Социально – экономическое развитие Калининградской области до 2020 года.* Prieiga internete: <http://government.ru/media/files/Bu92k1wpOiQ.pdf>
- Далеко ли до Бермуд?* (2011). Prieiga internete: <http://www.gazeta39.ru/events/870-berm>
- Дмитриев, Н. (2012). *Объявить можно, а заманить чем?* Prieiga internete: http://www.kaliningradka.ru/site_pc/region/index.php?
- Доклад о результатах за 2014 год и основных направлениях деятельности на 2015–2018 годы Министерства по туризму Калининградской области.* Prieiga internete: http://tourism.gov39.ru/docs/drond_2015.docx
- Забелкин, А. (2014). *Верится уже с трудом.* Prieiga internete: http://www.kaliningradka.ru/site_pc/region/index.php?
- Забелкин, А. (2015). *Сорок лет спустя.* Prieiga internete: http://www.kaliningradka.ru/site_pc/region/index.php?ELEMENT_ID=80251
- Западов, А. (2015). *Бизнес на перепутье.* Prieiga internete: http://www.kaliningradka.ru/site_pc/region/index.php?
- Западов, А. *Догонять или опережать.* Prieiga internete: http://www.kaliningradka.ru/site_pc/region/index.php?
- Зверев, Ю. М. (2009). Внешняя торговля Калининградской области: основные тенденции. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*, No. 3, с. 70–75.
- Злобин, Ю. (2012). *Грозит ли области энергетический кризис?* Prieiga internete: http://www.kaliningradka.ru/site_pc/region/index.php?
- Калининград будет путинским Гонконгом.* (2007). Prieiga internete: <http://kaliningrad-rda.org/news/7128.php?backurl=%2Fnews.php%2Fnews.php%3FPAGE>.

- Калининградская область в 2014 году не переварила 8 млрд. федеральных субсидий из 20 млрд. рублей.* Prieiga internete: <http://kaliningraddaily.com/money/investicii/2015062529396>
- Калининградская область в цифрах 2014.* Prieiga internete: http://kaliningrad.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/kaliningrad/resources/3a4983004be2d9fb7ffd8c740ec4f/2014.pdf
- Крылов, Н. (2012). *На дне.* Prieiga internete: http://kaliningradka.ru/site_pc/region/php?
- Крылов, Н. (2012). *В долгах как в шелках.* Prieiga internete: http://kaliningradka.ru/site_pc/region/php?
- Лавров, Г. (2014). *Появятся «умные» сети.* Prieiga internete: http://kaliningradka.ru/site_pc/region/php?
- Лавров, Г. (2015). *Два варианта прогноза.* Prieiga internete: http://kaliningradka.ru/site_pc/region/php?
- Наше янтарное чудо в центре Европы. (2015). Prieiga internete: <http://www.rg.ru/2015/11/30/cukanov.html>
- «Несвоевременное счастье»: что выиграла Калининградская область от года санкций? (2015). Prieiga internete: <http://rugrad.eu/interview/830677/>
- Про Балтийскую республиканскую партию.* Prieiga internete: <http://echo.msk.ru/blog/elaev/1349884-echo/>
- Программа Калининградской области по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом.* Prieiga internete: www.mifis.ru/upload/iblock/420/420854d21a18d0852158a22aa5ab68fe.rtf
- Программа социально – экономического развития Калининградской области на 2007–2016 годы.* Prieiga internete: <http://gov39.ru/ekonomy/>
- Пилотный регион для чего?* (2015). Prieiga internete: <https://stihi.ru/2015/05/02/5725>
- Почтамцев, Ю. (2013). *Борьба за кадры.* Prieiga internete: http://www.kaliningradka.ru/site_pc/region/index.php?
- Смирнов, В. (2009). *Федеральная Прибалтийская.* Prieiga internete: http://www.kaliningradka.ru/site_pc/region/index.php?
- Сокращение программы развития Калининградской области не задело расходов на создание иго-рной зоны.* (2015). Prieiga internete: <http://newsofgambling.com/igornaya-zona-ostalas-v-progra-mme-razvitiya-kaliningradskoj-oblasti>
- Средняя зарплата в России (по регионам) и других странах мира в 2015 году.* Prieiga internete: ww.bs-life.ru/rabota/zarolata/srednyaya2015.html
- Стратегия социально – экономического развития Калининградской области как региона сотрудничества на период до 2010 года.* Prieiga internete: www.nadruva.ru/images/stories/files/strategy.pdf
- Стратегия социально – экономического развития Калининградской области на долгосрочную перспективу.* (2012). Prieiga internete: <http://gov39.ru/ekonomy/>
- Федеральная целевая программа развития Калининградской области на период до 2010 года.* Prieiga internete: <http://fcp.economy.gov.ru/cgi-bin/cis/fcp.cgi/Fcp/ViewFcp/View/2014/135>
- Федеральная целевая программа развития Калининградской области на период до 2014 года.* Prieiga internete: <http://fcp.economy.gov.ru/cgi-bin/cis/fcp.cgi/Fcp/View/Fco/View/2014/135>
- Цуканов не разделяет пессимизм населения по поводу жизни в Калининградской области.* (2015). Prieiga internete: <http://club-rf.ru/39/news/37998>
- Цуканов уверен, что калининградцы сравнялись по уровню жизни с обитателями Литвы.* (2015). Prieiga internete: <https://www.newkaliningrad.ru/news/briefs/economy/6067238-tsukanov-uveren-chto-kaliningradtsy-sravnialis-po-urovnyuzh-zhizni-s-obitateljami-litvy.html>
- Численность населения в регионах России на 1 января 2015 года.* Prieiga internete: <http://regnum.ru/news/society/1887626.html>

FEATURES OF 21 ST CENTURY SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF KALININGRAD OBLAST (REGION) OF RUSSIAN FEDERATION

JULIUS ŽUKAS
Klaipėda University (Lithuania)

Summary

Kaliningrad Oblast is not a typical region of Russia. Geographically isolated from Russian territory, during the Soviet period it was a highly militarized and economically backward region. After the fall of the So-

viet Union, the question of Kaliningrad region status became strategically important for its socio-economic development. A dilemma arose: will the region remain Russian military outpost or will it become a modern European region. The latter scenario meant the necessity to provide the region with a special status – give more rights, more freedom and independence. At the end of 20th century and the beginning of 21st century it seemed that Russian Government realized the specifics of Kaliningrad Oblast and was ready to provide it with a special status. In 1991 a free economic zone was established in the region, and talks about a possibility of turning Kaliningrad into “Baltic Hong Kong” started. During this period the European Union (EU) gave additional impetus to the vision of Kaliningrad region status change. Brussels aimed to help Russia turn the region into a territory of fruitful cooperation. In 1997 a partnership and cooperation agreement between Russia and EU including the intention to transform Kaliningrad Region into a “pilot” region was drawn. The latter meant that the region was supposed to become a bridge joining Russia with EU and the West. In 1999, in Moscow, a strategy of the development of relationship between Russia and EU was published in which Russia called Kaliningrad Oblast a “pilot” region and suggested EU drawing a special agreement concerning Kaliningrad region. However, in fact Moscow was not planning to give any special rights and independence to Kaliningrad Oblast. In 2002 it became clear that the region would remain an integral and fully controlled part of Russia, the development of which would mainly depend on the interests of Moscow and not of the region. The status of the region has not changed to this day. Kaliningrad Oblast does not differ in any aspects from other subjects of Russian Federation. Recently the Government of Kaliningrad Oblast, members of political parties and non-governmental organizations have been trying to persuade Moscow of the necessity to publish a federal law establishing a special status of the region. In 2001 when there still were hopes about Russia’s cooperation with the West, the region’s development programme for the period until 2010 was approved. The main aim of the programme was to create conditions for stable socio-economic development, reach the level of development of the neighbouring countries (Lithuania and Poland), and establish a favourable climate for investments for the ally between Russia and European Union. In the programme all funds were to go to priority sectors, where amber mining and processing, fishing and fish processing industry, and agro-industrial complex were of top priority. In 2008 a new edition of the Programme establishing the following regional development trends for the period 2009–2014 was approved: to improve ecological situation in the region, ensure energy security of the region, develop tourism and recreation, and expand the sector of social services. In 2014 the Programme was renewed one more time for the period until 2020 where the following plans were included: to establish sectors in the regional economy able to compete in the world market, modernize social infrastructure of the area, fully exploit touristic and recreational potential of the area, and etc. During the above period two programme documents of long-term regional development were prepared by the government of Kaliningrad Oblast. In 2006 a programme of socio-economical development of Kaliningrad region in 2007–2016, and in 2012 a long-term strategy of socio-economical development of the region were published. Key priorities highlighted in the programme were efficient integration into international production, labour and capital markets, technological modernization of production process, ensuring the competitiveness of Kaliningrad region in the Baltic sea macro-region, and others, while in the list of aims, the main one was reaching European standard of living and environment quality. In the strategy approved in 2012, three possible developmental scenarios were constructed – inert, active and ambitious. The Government of the region then declared its intention to follow the ambitious scenario what practically meant the revival of the concept of “pilot” region: the region must turn down concessions and preferences from Moscow, the development of inner market, exploitation of objective competitive advantages (amber resources, geographical position and climate) and joining international division of labour are to become main developmental priorities. Having such strategy, tourism, amber mining and processing, IT sector and the development of traditional industries have been chosen as priorities. Specific indicators and statistical data show that all programmes and strategies of the development of Kaliningrad Oblast have not been essentially realized. The strong side of the documents is objective identification of developmental problems of the region and its individual economy branches, such as energy resources and raw material supply and tariffs, transport and service difficulties, shortage of qualified labour force, complicated ecological situation,

different level of development of western and eastern parts of the region, high level of bureaucratic barriers and corruption, and etc. However, when development priorities and goals are being formed the latter are often ignored, for instance, a number of industrial objects are planned to be build when there is a shortage of labour force, or when the ecological situation is bad and foreigners' entering and moving in the territory of the region are restricted, it is planned to transfer it into a region of massive tourism. Nevertheless, the main reason of the stagnancy of regional development is not planning mistakes but rather the politics of the federal centre. Moscow is manipulating Kaliningrad region in its strategic schemes of international politics. The best example here is the project of nuclear power plant building in Kaliningrad Oblast. Construction works of the plant commenced in 2010 not aiming to tackle the problem of energy security of the region but to induce Lithuania abandon its nuclear power plant project. In June 2013 construction works of nuclear power plant in Kaliningrad region were stopped, and hopes of the regional Government to improve investment climate in the region and encourage the development of export oriented production failed. Common development problems of the region cleared up even prior to the geopolitical crisis in 2014–2015. Economic and social development indicators of all Russian subjects announced in 2012 revealed that the development of Kaliningrad Oblast slowed down and it ended up among backward regions. The region became one of the most indebted regions of Russia, with its debt exceeding 70 percent of its annual income in 2013. In 2014–2015 the situation deteriorated even more due to mutual sanctions of EU and Russia and fall of global oil prices; Russian sanctions were extremely painful for Kaliningrad region, which depends on import. In 2014 direct foreign investment in the region decreased by 41.4 per cent, the debt of the region increased by 11 per cent, and over the year the region was unable to absorb 8 billion rubbles of subsidies. Social survey of residents of Russian regions carried out in spring 2015 showed that the majority of Kaliningrad Oblast inhabitants believe having the worst life in the whole Russia.

KEY WORDS: *Kaliningrad oblast, regional status, socio-economic development.*

JEL CODES: O2, R5.